

БЕРЕЗОВСЬКИЙ О.М.

**ДРУКОВАНІ ПЕРІОДИЧНІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ
НАДДНІПРЯНЩИНИ 1905-1914 рр. У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ**

Проаналізовано дослідження української партійної преси Наддніпрянщини 1905-1914 рр. у вітчизняній історіографії. Окреслено процеси, що впливали на стан наукової розробки теми.

Події першої російської революції 1905-1907 рр. сприяли активізації українського національного руху, утворенню та активній діяльності українських партійно-політичних організацій. Українські політичні партії, що виникли на початку ХХ ст., відіграли вирішальну роль у національному самоствердженні українців, стали могутнім фактором політичної структуризації українського суспільства. Їх виникнення і становлення стало важливою ознакою модернізації громадського життя, його еволюції в напрямку європейських демократичних тенденцій.

Важливим фактором національного руху виступила українська партійна преса. В часи, коли Україні було відмовлено у власній державності, українська періодика суттєво сприяла збереженню та утвердженню національної самобутності народу. Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини в загальній системі преси відображали інтереси українського населення, виконували роль політичної трибуни українства. Царський уряд в Російській імперії на початку ХХ ст. побоювався появи українських партійних видань, тому всіляко намагався цьому перешкодити, створивши незадовільні умови для розвитку преси. Партійні видання охоплювали весь спектр українських політичних партій в Російській імперії, відображаючи своїм змістом їх ідейно-політичну і національну спрямованість, а також відповідні еволюційні процеси в партіях.

У цілому в період 1905-1914 рр. в Наддніпрянській Україні легально виходило понад 30 україномовних періодичних видань. Серед них значна кількість була друкованими органами українських політичних партій та організацій Наддніпрянщини. Так, зокрема, газети “Боротьба”, “Воля”, “Соціал-Демократ”, “Слово” та журнали “Шершень”, “Дзвін” були легальними друкованими органами Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), газети “Громадська Думка”, “Рада” і журнал “Рідний край” - Української демократично-радикальної партії (УДРП), газета “Слобожанщина” - Української народної партії (УНП), газета “Запоріжжє” - Української селянської партії (УСП) і т.д.

У вітчизняній історичній думці питання історії української партійної преси залишаються маловивченими. Здебільшого друковані партійні органи вивчались крізь призму історії політичних партій [1]. Низка сучасних досліджень присвячена вивченню преси як джерела з історії політичних, національних, економічних, культурних процесів [2].

Березовський Олег Миколайович - кандидат історичних наук, докторант історичного факультету Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка.

Останнім часом активізувалися дослідження партійних видань в контексті історії української преси [3]. Однак майже відсутні наукові праці, які б комплексно висвітлювали історіографічні аспекти згаданої проблеми.

Метою пропонованої статті є комплексний аналіз робіт вітчизняних істориків, що порушували питання української партійної преси в Наддніпрянській Україні (1905-1914 рр.). Це зумовлює такі дослідницькі завдання: проаналізувати основні етапи в історіографії української партійної преси; визначити особливості стану дослідження проблеми у вітчизняній історіографії.

Функціонування друкованих періодичних видань українських партій Наддніпрянщини зазначеного періоду знайшло відображення у вітчизняній літературі, історіографія якої пройшла декілька неоднозначних етапів розвитку. Аналіз наявних робіт із досліджуваної проблеми дав підстави умовно виділити три основні історіографічні періоди в розробці теми: дореволюційний період (1905-1917 рр.); радянський (1917-1980-ті рр.); сучасний етап вітчизняної історіографії (з 1991 р. - до сьогодні).

Для дореволюційного періоду історіографії зазначеної проблеми характерно кілька особливостей. Зокрема, вона передала живий відгук науковців, публіцистів, діячів, безпосередніх учасників подій на появу української періодики 1905-1914 рр. Так, один із учасників видавничого процесу Б.Грінченко висвітлив нелегке становлення українських періодичних видань і саме тому свою книгу про українську пресу назвав *“Тяжким шляхом”*. Одним із головних здобутків національного руху дослідник вважає народження *“української політичної преси”* [4].

Активні учасники видавничого процесу ділилися враженнями та аналізували свої помилки та здобутки. Так, Д.Дорошенко у статті *“Українська соціаль-демократія”* подав короткі відомості про нелегальні партійні друковані органи і намагався з’ясувати причини невдалої легалізації видавництва партійної преси в Наддніпрянській Україні наприкінці 1905 р. [5] На думку М.Залізняка, деякі українські видання зникли через брак сил, *“вмерли власною смертю”* [6]. С.Єфремов вбачав головну причину вразливості української преси в антиукраїнській політиці царизму, яка не давала повноцінного розвитку національним періодичним виданням [7].

Поряд з тим вийшло декілька праць, в яких автори намагались дати характеристику суто партійним періодичним виданням. Так, у ювілейному номері соціал-демократичного друкованого органу *“Наш голос”* вийшло декілька статей, присвячених виникненню перших видань РУП-УСДРП [8].

В рамках історіографічного періоду інший дослідник В.Дорошенко дав детальний перелік 17 часописів. В.Дорошенко зробив одну з перших спроб комплексного дослідження українських партійних періодичних видань та намагався з’ясувати їх роль у національному русі. Зокрема, значну увагу дослідник приділив вивченню української преси соціал-демократичного спрямування [9]. У цьому ж дусі були опубліковані статті українських соціал-демократів І.Стешенка, С.Петлюри, В.Садовського, А.Жука та інш.

Характерною рисою для робіт першого історіографічного періоду є суб’єктивізм, оскільки вони належать безпосереднім працівникам українських періодичних органів. У цілому дореволюційні дослідники вказували на об’єктивні передумови виникнення української преси та

готовність українського суспільства щодо її сприйняття. Автори висвітлювали нелегке становлення українських періодичних видань, вказували на причини слабкості та перешкоди, які стояли на шляху становлення української преси. У працях цього історіографічного періоду слушно зазначалося, що навколо національних періодичних видань відбувався процес консолідації політичних структур українського суспільства.

У радянський період нові дослідження з історії української партійної преси Наддніпрянщини з'явилися тільки в другій половині 1920-х років. Характерною особливістю історіографії цього періоду є створення низки спеціальних досліджень історико-бібліографічного та літературознавчого спрямування.

В 1926 р. вийшла робота В.Ігнатієнка *“Українська преса 1816-1923 рр.”*. Автор визначив, що саме необхідно розуміти під поняттям *“українська преса”* - це вся преса, що виходила на території України та по інших землях, заселених українцями, друкована всіма діалектами, говорами, та всіма правописами ярижкою, фонетикою”. В.Ігнатієнко також розробив класифікацію та періодизацію української періодики [10]. Його праці і на сьогодні є найповнішими історико-бібліографічними зібраннями періодики 1816-1916 рр.

Своє бачення проблеми висловив Є.Гірчак, зазначивши, що українська буржуазія і політичні партії та преса були далекі від революційного розв'язання українського національного питання, їх позиція щодо уряду подібна *“до угодовства”*. Підтримуючи ленінський класовий підхід в оцінках різних суспільно-політичних явищ, автор поділив українські видання на *“революційні”* та *“нереволюційні”*. Українська буржуазна преса, на думку дослідника, торкалась більше національно-культурних проблем, а не політичних і соціальних [11].

У дослідженні О.Гермайзе *“Нариси з історії революційного руху на Україні”* значну увагу приділено діяльності українських політичних партій. Автор високо оцінив роль української партійної преси у пропагуванні національного питання. Зокрема, дослідник виділив партійні видання УСДРП, які були досить поширеними в підросійській Україні [12].

Зі становленням тоталітарного режиму були ліквідовані розкутість та відносна об'єктивність вітчизняної історичної думки. Головна увага приділяється вивченню часописів, які були визначені офіційною владою як видання демократичного спрямування. Серед праць радянського історіографічного періоду слід згадати роботу Ф.Лося, який дав детальний перелік преси, що виходила з 1905 р. Однак автор прийшов до суперечливого висновку, зазначивши, що переважну більшість української партійної преси національна буржуазія використовувала в своїх вузьких класових та політичних інтересах. З іншого боку, ріст української преси вказує на пробудження національної свідомості українського народу [13]. Певних аспектів розвитку української преси 1905-1907 рр. торкнувся А.М.Іванов. Він визнав, що поява національної періодики пробила політику невизнання українців державницьким народом [14].

У 1950-1980-ті роки партійні видання продовжували характеризувати поверхово, вони не була предметом спеціальних наукових розробок. Тільки комуністичні і соціалістичні видання були предметом відносно повного

вивчення. Радянські дослідники чітко розмежовували періодичні видання на революційно-демократичні, ліберально-буржуазні та націоналістичні.

У монографії О.Дея *“Українська революційно-демократична журналістика”* зроблено спробу систематизованого викладу історії української преси дорадянського періоду [15]. Автори посібника *“Історія української дожовтневої журналістики”* запропонували своє бачення періодизації української преси. На український історичний ґрунт переносилась ленінська періодизація, яка не витримувала серйозної критики [16]. Українська преса вивчалась переважно літературознавцями та журналістами, про що свідчить *“Історія української літератури”* [17]. Радянські історики перебільшували популярність і значення російської революційно-демократичної, соціалістичної преси на шкоду українській пресі. В цілому в радянському історіографічному періоді із зазначеної проблематики характерним є перебільшення популярності і значення російської революційно-демократичної, соціалістичної преси. Автори розглядали одну і другу пресу не як складові частини всеукраїнського національно-визвольного руху, а як протилежні ворогуючі ідеології. Чимало праць радянських дослідників позначені рисами антиісторизму, необ’єктивності, комуністичної тенденційності.

Після набуття Україною незалежності спостерігається інтенсивне зацікавлення дослідників історією українських політичних партій та національного руху. В сучасний історіографічний період почали виникати фундаментальні праці, присвячені суспільно-політичному життю, національно-визвольному руху в Україні на початку ХХ ст., які тією чи іншою мірою торкалися питання української партійної преси. В першу чергу слід виділити колективну монографію *“Нариси з історії українського національного руху”*, в якій здійснена перша спроба узагальнення історії українського національного руху ХІХ - початку ХХ ст. [18]. В іншій колективній монографії *“Українське питання” в Російській імперії (кінець ХІХ - початку ХХ ст.)* автори, на основі архівних, пресових, статистичних, мемуарних джерел, здійснили всебічний структурний аналіз різних сторін розвитку *“українського питання”* в Російській імперії [19]. Висвітлена антиукраїнська політика царизму, особливо щодо системи освіти і цензури. Проблемам розвитку української преси присвячені розділи, підготовлені О.Лисенко та О.Овсієнко [20].

В колективній праці *“Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900-1907”* автори розкрили історію становлення та діяльність українських політичних партій Наддніпрянської України, проаналізували позиції цих партій з національного питання та їх діяльність у цьому напрямку. В.Колесник, О.Рафальський та О.Тимошенко роблять висновок про те, що для всіх українських партій було характерним використання преси як одного з найважливіших засобів впливу на національну свідомість українців. Періодичні видання стають помітним політичним чинником в прискоренні національно-політичного руху [21].

У монографії О.Сарнацького *“Царизм та українські політичні партії (1900-1917 рр.)”* розглядаються політика і поведінка влади щодо українських

партій. В контексті історії українських політичних партій зазначеного періоду автор чимало уваги приділив існуванню легальної партійної преси. Дослідник простежив, що ставлення цензури до легальних видань українських партій на початку ХХ ст. не завжди було однаковим і мало певні особливості. Так, якщо до 1905 р. українське друковане слово в більшості випадків сприймалося цензурою з позиції його заборони, а мовний чинник при цьому відігравав майже головну роль, то надалі самодержавство почало забороняти лише ті видання, які, на його думку, були найбільш небезпечними для існуючого ладу. У період спаду революції уряд знову почав реанімувати агресивно-шовіністичні спрямування щодо легальних українських видань і в першу чергу партійних [22].

Слід зазначити, що систематичне та об'єктивне вивчення української партійної преси здійснювалось не тільки фахівцями з історії українських політичних партій, а й пресознавцями. Так, зусиллями дослідників В.Гутковського, А.Заводовського, О.Коновця, І.Крупського, М.Нечиталюка, О.Овсієнка, М.Романюка, Н.Сидоренко, О.Сидоренка, П.Федоришина та інших зроблено суттєвий крок у напрямі наукового осмислення розвитку української преси початку ХХ ст. [23].

Викликає великий інтерес анотований покажчик україномовних періодичних видань 1905-1907 рр., складений О.Сидоренком. В ньому міститься вся українська преса, яка виходила на території Росії. Автор наводить коротку бібліографічну характеристику кожного періодичного видання, яка базується на основі архівних документів та спеціальної літератури. Характерною особливістю цього дослідження є те, що автор наводить перелік усіх нереалізованих періодичних видань українською мовою, серед яких було чимало партійних [24].

Останнім часом розширення проблематики історичних досліджень привело до появи праць, присвячених виключно історії української преси. Так, І.Крупський в контексті загальних закономірностей розвитку української журналістики звернув увагу на діяльність та роль національної преси [25]. В дисертаційному дослідженні *“Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (II половина XIX - I чверть ХХ століття)”* автор розкриває роль преси в національно-визвольних змаганнях українства. Автор детально висвітлює процес зародження та становлення української преси на теренах Російської імперії, аналізує тематику та зміст партійних періодичних видань [26]. Вищезгадане дослідження доповнює колективна праця В.Гутковського, І.Крупського, П.Федоришина *“Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. - 1920): генезис, проблематика виступів, державотворча функція”* [27]. Ця праця є однією з найповніших з історії національної преси Наддніпрянської України за масштабом охоплення фактологічного матеріалу та залучення архівних джерел. Автори приділили значну увагу процесу становлення та організації партійних періодичних видань. Дослідники справедливо зазначають, що оцінка українських періодичних видань з позицій сьогодення не збігається з тими оцінками, що надавали їхні сучасники.

Питання історії української партійної преси частково знайшло відображення в дисертаційних дослідженнях. Фрагментарно подано про

українську пресу в дисертаційних дослідженнях, в яких аналізуються суспільно-політичні процеси в Україні початку ХХ ст. Ряд нових висновків щодо ролі преси в процесі національного відродження в умовах відсутності державності та інших політичних атрибутів зроблено в дисертації В.Меша [28]. Однак автор допускає ряд неточностей у трактуванні політичної приналежності деяких періодичних видань, робить певні помилки в підрахунках.

Позитивним моментом у вітчизняній історіографії є поява дисертаційного дослідження А.А.Заводовського на тему *“Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку ХХ ст.”*. В дисертації проведено систематичний і узагальнюючий аналіз української соціал-демократичної преси Російської імперії як цілісного і самостійного явища. Досліджено зміст публікацій, які тією чи іншою мірою стосувалися реалізації українського питання. На основі широкого кола джерел та великої кількості різнотипної літератури досліджено процес становлення періодики РУП, УСП, УСДРП, Української соціал-демократичної спілки. Через призму періодичних видань з’ясовано ставлення різних ідейних течій в соціал-демократичному русі Наддніпрянщини до вирішення українського питання в Російській імперії. Автор детально характеризує маловивчені партійні періодичні видання, зокрема газети *“Боротьба”*, *“Воля”*, *“Соціал-Демократ”*, *“Слово”* та інш. [29].

У дисертаційному дослідженні О.М.Березовського *“Українська преса Наддніпрянщини: пропаганда та відстоювання національних домагань (1905-1907 рр.)”* досліджено діяльність української преси Наддніпрянщини в період російської революції 1905-1907 рр., розкрито роль періодичних видань в пропаганді та відстоюванні національних домагань українства. Особлива увага приділяється дослідженню ролі україномовної партійної преси в пропаганді та відстоюванні політичної програми вирішення українського питання [30].

У дисертації Л.П.Могильного *“Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ ст.”* висвітлено питання використання преси націонал-ліберальними партіями як одного з найважливіших засобів впливу на національну свідомість українців. Дослідник доводить, що масштаби видавничої діяльності ліберально-демократичних партій, порівняно з усіма іншими українськими політичними партіями, були вагомішими та найбільшими [31].

У роботі А.І.Павка *“Повчальний досвід вітчизняної історії: Політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби”* наведено перелік та охарактеризовано друковані органи партійно-політичних структур Східної Галичини та Наддніпрянщини. Крізь призму історії політичних партій показано роль та місце друкованих органів у діяльності різних партійно-політичних структур [32].

Сучасні дослідники справедливо зазначають, що вся тодішня українська преса в Російській імперії така ж суперечлива, як сама ідеологічна боротьба, яка певним чином позначилась і на самій пресі. Тому історики об’єктивно вказують, що дати чітку вичерпну оцінку окремим виданням важко, а то й зовсім неможливо - в одному номері (здебільшого він ставав і останнім) могли

існувати поруч супротивного змісту матеріали. Важко визначити видання й за партійним напрямком, адже заснувати в ті часи орган чисто національно-радикальний чи соціал-демократичний було майже неможливим.

У цілому для робіт дореволюційної історіографії із зазначеної проблеми характерним є суб'єктивізм, оскільки вони належать безпосереднім працівникам українських періодичних органів. Дослідження радянських істориків преси були заполітизовані, що значною мірою впливало на об'єктивну оцінку періодичних видань. Для сучасних наукових досліджень властиве прагнення об'єктивно переосмислити історію українського суспільно-політичного руху і, зокрема, роль українських політичних партій та їх друкованих органів у національному відродженні. Здійснений аналіз наукових досліджень переконує, що, незважаючи на велике значення вже здійснених наукових розвідок, відсутні ґрунтовні та повноцінні дослідження, які б висвітлювали історіографічні аспекти проблеми.

1. *Ресніт О.* Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.). - К., 2003. - 340 с.; *Павко А.І.* Повчальний досвід вітчизняної історії: Політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби. - К.: Вид-во "Плеяди", 2002. - 552 с. та інші.

2. *Гутковський В., Крупський І., Федоришин П.* Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. - 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція. - Львів: ЛА Піраміда, 2001. - 196 с.; *Заводовський А.А.* Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - К., 2006. - 20 с. та інші.

3. *Коновець О.Ф.* Науково-просвітницька преса України XIX - перша третина XX ст. Історія. Теорія. Практика: Автореф. дис. ... докт. істор. наук: 07.00.01. - К., 1994. - 40 с. та інші.

4. *Грінченко Б.* Тяжким шляхом. - К., 1912. - 96 с.

5. *Дорошенко Д.* Украинская социаль-демократия // Украинский Вестник. - 1906. - №12. - 13 августа.

6. *Залізник М.* Російська Україна і її відродженє. - Львів, 1910. - 72 с.

7. *Єфремов С.* Історія українського письменства. У 2-х т. - Т.ІІ. - Мюнхен, 1989. - С.288; *Він же.* З громадського життя на Україні. - СПб., 1909. - 77 с.; *Він же.* Історія українського письменства. - Київ-Лейпціг: Українське накладання, 1924. - Т.1. - 448 с.

8. *Петро Д.* Про Полтавський "Соціал-Демократ" // Наш Голос. - 1911. - №6-8; Короткий нарис партійної історії // Наш голос. - 1911. - №6-8.

9. *Дорошенко В.* Українство в Росії. Новіші часи. - Відень, 1916. - 116 с.

10. *Ігнатієнко В.* Історія української преси та її вивчення // Бібліологічні вісті. - 1923. - Ч.3. - С.25-26; *Він же.* Українська преса 1816-1923 рр. - К., 1926. - 216 с.; *Він же.* Бібліографія української преси 1816-1916 років. - Х-К., 1930. - Т.IV. - 286 с.

11. *Гірчак Є.* Ленін і українське питання // Більшовик України. - 1929. - №1. - С.20-27.

12. *Гермайзе О.* Нариси з історії революційного руху на Україні. - К., 1926. - 388 с.

13. *Лось Ф.Є.* Україна в роки столипінської реакції. - М., 1944. - 140 с.

14. *Іванов А.М.* Из истории украинской прессы 1905-1907 гг. // Известия АН СССР. - 1946. - Т.3. - №2. - С.159-174.

15. *Дей О.* Українська революційно-демократична журналістика. - К., 1959. - 492 с.

16. Історія української дожовтневої журналістики / Під ред. *О.І.Дея.* - Львів: Вища школа, 1983. - 518 с.

17. Історія української літератури: У 8-ми т. - К.: Наукова думка, 1968. - Т.5. - 524 с.

18. Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. *В.Г.Сарбей.* - К., 1994. - 189 с.

19. "Українське питання" в Російській імперії (кінця XIX - початку XX ст.). - К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. - Ч.1. - 205 с.; Ч.2. - 487 с.; Ч.3. - 277 с.

20. *Лисенко О.* Українська видавнича справа // "Українське питання" в Російській імперії (кінця XIX - початку XX ст.). - К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. - Ч.2. - С.76-109; *Овсієнко О.* Антиукраїнська цензурна політика // Там само. - Ч.1. - С.172-201;

21. *Колесник В.Ф., Рафальський О.О., Тимошенко О.П.* Шляхом національного

відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій. 1900-1907. - К.: Стило, 1998. - 226 с.

22. Сарнацький О. П. Царизм та українські політичні партії (1900-1917 рр.). - Запоріжжя: ЗНТУ, 2006. - 709 с.

23. Коновець О. Ф. Науково-просвітницька преса України XIX - перша третина XX ст. Історія. Теорія. Практика: Автореф. дис. ... докт. істор. наук: 00.07.01. - К., 1994. - 40 с.; Михайлин О. Г. Історія української журналістики. - Харків, 2000. - 279 с.; Романюк М. М. Науково-дослідний центр періодики: необхідність створення і перспективи розвитку // Українська періодика: історія і сучасність. - Львів, 1993. - С. 3-8; Шаповал Ю. Г. "Літературно-Науковий Вістник" (1889-1932): Творення державницької ідеології українства. - Львів, 2000. - 352 с.; Самойлов Ф. О. Шляхом національного відродження: українська преса у 1905-1907 рр. // Українська періодика: історія і сучасність. - Львів, 1993. - С. 123-128; Школьна О. Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр.: Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - К., 1997. - 20 с.

24. Сидоренко О. Україномовна преса Росії 1905-1907 рр. Анотований покажчик періодичних видань. - К.: АН УРСР, 1987. - 74 с.; Сидоренко О. Нездійсненні видання. Анотований покажчик нереалізованих проектів україномовних періодичних органів кінця XIX - початку XX ст. - К., 1995. - 100 с.

25. Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX ст. - перша чверть XX ст.). - Львів: Світ, 1995. - 182 с.

26. Він же. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (II половина XIX - I чверть XX ст.): Дис. ... докт. істор. наук: 07.00.01. - К., 1997. - 454 с.

27. Гутковський В., Крупський І., Федоришин П. Вказ. праця.

28. Меша В. Г. Українське національне відродження (1905-1914 рр.): історіографія проблеми: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - Донецьк, 1996. - 208 с.

29. Заводовський А. А. Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку XX ст.: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - К., 2006. - 201 с.

30. Березовський О. М. Українська преса Наддніпрянщини: пропаганда та відстоювання національних домагань (1905-1907 рр.): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - К., 2004. - 214 с.

31. Могильний М. Л. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку XX ст.: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. - К., 2003. - 254 с.

32. Павко А. І. Повчальний досвід вітчизняної історії: Політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби. - К.: Вид-во "Плеяди", 2002. - 552 с.

Березовский О.Н.

Печатные периодические органы украинских партий Надднепрянщины 1905-1914 гг. в отечественной историографии

Проанализированы исследования украинской партийной прессы Надднепрянщины 1905-1914 гг. в отечественной историографии. Очерчены процессы, которые влияли на состояние научной разработки темы.

Berezovskyi O.M.

The Ukrainian party press of Naddnyprianschyna 1905-1914 in native historiography

This article analyzes researches of the Ukrainian party press of Naddnyprianschyna 1905-1914 in native historiography. It shows the processes that had an influence on the scientific work condition of the theme.